

BERÉNYI MARIANNA

„A NŐI HANG HALLATÁSA”

BESZÉLGETÉS A MÚZEUMCAFÉ DÍJAS KELBERT KRISZTINÁVAL

I Kelbert Krisztina, a MúzeumCafé Díj idei kitüntetettje fiatal kora ellenére rendkívül termékeny muzeológusi pályát mutathat fel: sikeres könyvek szerzője, látogatott kiállítások kurátora, konferenciák elismert szervezője és előadója. Kutatásainak, munkájának kiindulópontja és alapja saját gyűjteménye, a szombathelyi Savaria Múzeum történeti anyagai, amelyek felett történész-muzeológusként, osztályvezetőként öröködi. 2016 végére több mint 650 oldalas könyvben rendszerezte a szombathelyi zsidóság kutatása során elért eredményeit, amely 2017 júniusában elnyerte a *Szép magyar könyv 2016* verseny *Bibliofil és speciális kiadványok* kategóriájának első díját. A *Szemtől szemben. Képek a szombathelyi zsidóság történetéből* kötet nemcsak a múzeumban őrzött Knebel-gyűjtemény fotográfiáinak látványos publikációja, két kiállítás kibővített katalógusa, hanem olyan társadalom-, mentalitás-, gender- és helytörténeti munka, amely egy konkrét vidéki városon, annak lakóin, családjain, közösségein keresztül mutatja be a dualizmus korától a magyarországi zsidóság történetét angol és magyar nyelven. A kötet és az azt megelőző kiállítások különlegessége, hogy elsődleges forrásul fotográfiák szolgálnak, úgy, hogy a vizualitás és a textuális szorosan összefonódik. Kelbert Krisztinát, aki nem melleleg nőtörténeti témában doktorál, muzeológusi, kutatói koncepciójáról, pályájáról kérdeztük.

MC: *Jól tudom, hogy első munkahelyed a Savaria Múzeum?*

I Igen, a Savaria Múzeumban a főiskola befejezése óta dolgozom; idén nyáron lesz tizenöt éve, hogy munkába álltam. Szombathelyen érettségiztem, az első diplomámat is itt szereztem meg 2003-ban: a Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskolán magyar-történelem szakon és régész technikus szakirányon végeztem. Ekkor a múzeum Régészeti Osztályára kerültem, egészen addig, amíg a Pécsi Tudományegyetemen 2008-ban meg nem szereztem a történelem szakos diplomámat. Ezt követően, 2009-ben átkerültem a Néprajzi és Történeti Tárbá, 2013 októberétől pedig én vezetem a megújult Történettudományi Osztályt. A doktori tanulmányaimat már Budapesten, az ELTE-n kezdtem el, ahol hamarosan befejezem *A nők tevékenységi formái, szereplehetőségei, a nőegyletek társadalomtörténeti háttere egy nyugat-dunántúli mikrorégióban, Szombathelyen 1870-től 1947-ig* című disszertációm.

MC: *Nagyon fiatal voltál, amikor a múzeumi pálya mellett döntöttél. Mi fogott meg ebben az intézménytípusban? Milyen motivációk alapján választottad ezt az irányt?*

¶ Nagyon szerettem volna régészeti pályát választani, ezért is végeztem el a régész technikus szakirányt. Viszont a következő évben nem vettem fel az ELTE-re régésznek, így jelentkeztem aztán Pécsre, történelem szakra, és kezdtem el dolgozni. Az akkor még Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága, azaz a megyei múzeum nagy volumenű ásatásokon dolgozott, ahol szükség volt a régész technikus képzésemre. A terepi munka kifejezetten vonzott, ezért nagy örömmel vállaltam a feladatokat. Rövid idő után azonban rájöttem, hogy nem ez az én pályám. Rajzolóként és technikusként közel kerültem ugyan a tárgyakhoz, de az őket használó emberhez kevésbé. Miután két szakdolgozatot is megírtam régészeti témából, rádöbentem, hogy történész szeretnék lenni.

MC: *Volt esetleg egy konkrét esemény, amelynek köszönhetően erre a felismerésre jutottál?*

¶ Hosszú ideig, évekig dolgoztam a Pécsi Tudományegyetemre benyújtott diploma-munkámon, amelyet római kori tükrőtípológiából írtam. Már ekkor szerettem volna minél többet megtudni azokról, akik Pannóniában, Savariában vagy máshol ezeket a tükröket használták. A hús-vér ember azonban mindig homályban maradt, én pedig megfogalmaztam magamnak, hogy olyan korszakkal kellene inkább foglalkoznom, ahol legalább néhány fotó, arckép megőrződhet a tárgyak használóiról, és a fennmaradt vizuális dokumentumokon, valamint írott forrásokon, információkon és tárgyakon keresztül jobban megismerhetem a személyiségüket.

MC: *Azért érdekes, amit mondasz, mert a történeti muzeológia kritikai szakirodalma pont azt rója fel, hogy a történeti kiállítások sokszor távol kerülnek a mindennapi embertől, a bemutatott tárgyak egykori használóitól. A műtárgyak pedig igazolásként, kulisszaként, egyfajta installációként kerülnek a történeti események, folyamatok, eszmefuttatások mellé.*

¶ Ez mind lehet igaz, nálam azonban az új muzeológia kritikai észrevételei előbb voltak meg intuícióként, mint konkrét tudásként. A történeti kiállítások között nagyon sok hagyományos, kronologikus tárlat van, egyre több azonban az előremutató újítás. Az biztosan igaz, hogy az új muzeológia hívószavaival könnyebben meg lehet szólítani a közönséget. Az én kiállításaim, munkáim esetében nagyon fontos, hogy például magyar szakot is végeztem. Szinte mindenhol

megjelenik az interdiszciplináris megközelítés, fontos számomra, hogy a szép-irodalom bekerüljön egy történeti kiállításba, vagy helyet kapjon a képzőművészet, a fotóművészet. Hangsúlyt helyezek arra, hogy ne legyen egysíkú a történelmi megközelítés, törekedni kell többféle látásmód ötvözésére. Fontos, hogy a kronologikus vezérfonal mellett jelenjenek meg tematikus csomópontok, s az úgynevezett „nagy történelem” mellett az átlagemberek sorsán keresztül, alulnézeti perspektívából is megnézhessek a nagyobb események hatását, bemutassuk a mikrotörténeti kutatások eredményeit. Nézőpontom az, hogy az eseménytörténeten túl kapjon szerepet a mentalitás-, kultúr- és társadalomtörténet, jelenjen meg a diskurzusban a nemek története. Akárhány kiállítás, könyv kötődik a nevemhez, mindegyikben olyan hangokat is megjelenítek, amelyek addig mellőzöttek voltak, legyen szó a nők, gyerekek, fiatalok vagy a romák hangjáról. Nagyon fontos, hogy ez a többszólamúság épüljön be a munkánkba.

MC: Alapvetően akkor kezdte múzeumban dolgozni, amikor a megyei múzeumok világa átalakulóban volt. Azóta mind többen panaszkodnak arra, hogy nincs idejük az elmélyült szakmai munkára, kutatásra. Ha ebből a szempontból nézzük, a te pályád különlegesnek mondható. Egy múzeumi gyűjteményből kezdte el építkezni, miközben a már említett mellőzött hangok kibontásával kialakítottál egy teljesen új elbeszélismódot. Mindezt egy adott településhez, Szombathelyhez kapcsolódnak. Amikor a régészeti ásatások világából bekerültél a gyűjteményedbe, hogyan alapoztad meg ezt a fajta munkát?

¶ Sajnos nem sorakozott a Történeti Tárban mellettem a legfrissebb külföldi muzeológiai szakirodalom. Az első lépés itt is egyfajta belső megérezés volt, utána jött a tájékozódás. Amiért talán rendhagyó a pályáivem, az, hogy a gyűjteményi munkából indultam ki. Először nem a nagy narratívák, és a nagy elméletek jöttek, hanem elindult egy nagyon aprólékos, nagyon következetes munka, amelyre ráépülhettek a későbbi eredmények.

MC: Milyen gyűjteményt kaptál meg először?

¶ A Savaria Múzeumban mielőtt osztályvezető lettem, nem volt önálló történeti osztály. A Néprajzi és Történeti Tárban egymagam dolgoztam történészként, történeti gyűjteménykezelőként. Az volt akkor a középtávú célom, hogy önálló sodjunk, amely 2013-ban meg is valósult Csapláros Andrea múzeumigazgatónak köszönhetően. A tárban eltöltött idő ugyanakkor azért volt nagyon

Enteriőrképek a szombathelyi Savaria Múzeum *Szemtől szemben* című kiállításából
Dénes Dóra felvételei, Savaria Múzeum

hasznos, mert az összes gyűjteménnyel – helytörténeti, textil, érem, fotó, irat, művészeti kollekcióval – kapcsolatos teendő rám hárult. A 2012-től 2017-ig tartó revíziós munkálatok is nagyban bővítették gyűjteményi ismereteimet.

MC: *A revízió során figyeltél fel arra, hogy a múzeum olyan szintű gyűjteményt őriz, mint a több mint húszezer üvegnegatívot számláló Knebel Fotóarchívum, amely az 1860-as évektől egy évszázadon keresztül Szombathelyen működő fotográfus dinasztia, a Knebel család hagyatéka.*

¶ Már a revízió előtt volt arra időm, hogy elmerüljek a gyűjteményben, sőt tervbe is vettük, hogy „gatyába rázzuk”. Amikor 1963-ban a hagyaték a múzeumba került, a kollégák beletárolták az üvegnegatívok jelentős részét, viszont nem vették figyelembe, hogy a megrendelőkönyvek is mellettük vannak. A negatívokról olvasták le a megrendelők és a képek szereplőinek a nevét. Ugyanakkor megvolt az az előnyük, hogy a múzeumban dolgozott az arisztokrata származású gróf Niczky Elinor, aki személyesen is ismerte a két világháború közötti szombathelyi társadalom tagjait. Az ő révén olyan információk kerültek a leltárkönyvekbe az egyes képek kapcsán, amelyeket a mi generációnk már nem tudott volna begyűjteni. Az így nyilvántartásba vett információk mégis sokszor bizonyultak kevésnek vagy pontatlannak, mert nem kutatott hozzájuk senki. Én viszont megkaptam, amire vágytam, ez a gyűjtemény hozzásegített, hogy jobban megismerhessem azokat az embereket, akiknek az életét, világát vizsgálom. Az anyag többirányú, sokrétű kutatást is elindított, legyen szó családtörténetről, a női témákról, a zsidóságról.

MC: *A gyűjteményből kiindulva dolgoztad ki a koncepciókat? Milyen kiállítások, publikációk születtek?*

¶ Két nagy kiállítás született, melynek kisebb előzményei voltak. Jelenleg a 17. kötetnél tart a *Híres szombathelyi nők* könyvsorozat, amelynek sorozatszerkesztője vagyok, s amelynek hat kötetét én írtam. Amikor 2014 márciusában a tizedik kötetnél jártunk, csináltam egy kiállítást az addig megjelent életutakból. Ebben az évben nyílt meg a *Szemtől szemben. Képek az elhurcolt szombathelyi zsidóság történetéből* című időszaki kiállítás is, amely már nagymértékben a Knebel-gyűjteményen alapult. Nemrég egy konferencia-előadásomhoz készítettem egy kimutatást, amelyben azt vizsgáltam, hogy a kiállítás hány százaléka épült az üvegnegatívokra, s mekkora hányadát képezik a túlélőktől és lezármazottaiktól kapott anyagok. A tárlat 52,8 százalékát a Savaria Múzeum

gyűjteménye adta, ami bizonyíték arra, hogy járható út a gyűjteményekből kiinduló kutatás.

MC: *Azóta a Szentől szemben kiállítás újra megnyílt!*

¶ Az első verzió időszaki kiállítás volt, de az évekig tartó kutatómunka, amely során rengeteg arcot sikerült azonosítani, tovább folytatódott. 2015-ben a Szombathelyi Zsidó Hitközség úgy döntött, hogy önálló, kibővített kiállítást szeretne ebből az anyagból. Ez azóta meg is valósult a Zsidó Kultúra Házában. Az egykori neológ elemi iskolában autentikus helyre kerültek a fotográfiák, hiszen a szereplők nagy része ebben a térben kezdte meg tanulmányait, s ez az épület a deportálások előestéjén is drámai események helyszíne volt.

MC: *A nőtörténelmi kutatásaid sem zárultak le egy kiállítással, tudományos konferencia követte a tárlatot szervezésedben. Az itt elhangzott előadásodban az 1910–1920-as évek fordulóján működő szombathelyi nőegyesületeket vizsgáltad.*

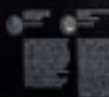
¶ A konferencia a már említett női életutak kiállításához kapcsolódott. Az volt a célunk, hogy összehívjuk azokat az országban tevékenykedő, női témával foglalkozó irodalomtörténészeket, társadalomkutatókat, művészettörténészeket, gender studies-zal foglalkozó előadókat, akik komoly eredményeket értek el. A konferencián *Átmenetek és kapcsolatok. A szombathelyi nőegyesületek útkeresése az 1910-es – 1920-as évek fordulóján* címmel tartottam előadást, amelyben arra kerestem a választ, hogy ebben a rendkívül izgalmas időperiódusban – a különböző politikai, vallási és filozófiai eszmék gyors egymástutánjában – miként változott a nőegyesületek palettája. Ebben a néhány évet felölelő rövid időintervallumban ugyanis még rendkívül agilis propagandát fejtettek ki a századfordulótól fellendülő, emancipációs törekvéseket zászlajukra tűző feminista egyesületek. Velük párhuzamosan ugyanakkor az 1918-as forradalom idején egyre nagyobb hangot adtak követeléseiknek az úgynevezett „radikális asszonyok”. Míg a Tanácsköztársaság időszakában a szocialista nőmunkás egyesületek élveztek privilegizált központi támogatást. Az 1919-es év során mindezen folyamatokkal párhuzamosan pedig már a keresztény, nemzeti alapokon álló nőegyesületek is egyre intenzívebb szerveződést mutattak. A kutatások során olyan ismeretlen levelezések kerültek elő, mint Tormay Cécile és a helyi agilis asszonyok között folytatott írásos párbeszéd, amelyek ezen mozgalmak kialakulásába és személyes vetületeibe is hihetetlen izgalmas betekintést nyújtanak.

Enteriőrképek a szombathelyi Sávria Múzeum Fényezék/ Személyes című kiállításából
Dénes Dóra felvételei, Sávria Múzeum

ECYHÁZAK - VALL

MC: *Ahogy a Szemtől szemben kiállításnak, a nőörténeti konferenciának sem csupán regionális hatása volt. Állíthatjuk azt, hogy a vidéki múzeumokban ott rejlik a lehetőség, hogy országos jelentőségű projekteket indítsanak el?*

¶ Kettős a válasz, mert biztos vagyok benne, hogy van a múzeumokban ekkora potenciál. A vidéki múzeumok képesek arra, hogy megfelelő forrással, sok kutatással országos és nemzetközi szinten is figyelemre méltó projekteket indítsanak el. De arról sem szabad elfeledkeznünk, hogy a második Szemtől szemben kiállítás és az album már nem a múzeum égisze alatt született meg.

MC: *Hogyan jelent meg ez a díjnyertes, formatervezői szempontból is figyelemre méltó album?*

¶ A kötet a Yellow Design Kft. kiadó gondozásában látott napvilágot; a kiadó vezetője, a Szemtől szemben kiállítások látványtervezője, Kassai Ferenc grafikusművész készítette. A múzeum az album gerincét adó több száz képet adta hozzá. A könyv kiadásához saját managementet kellett létrehozni. A tetemes összeget NKA-pályázatból, hitközségi támogatásból, magánszemélyek szponzorációjából teremtettük elő.

MC: *Kivételes, ahogyan ez a többéves folyamat felépült. Muzeológusként elkezdted feldolgozni az egyik gyűjteményedet, alap kutatásokat végeztél hozzá, adatközlőket, majd támogatókat kerestél. A múzeumi projektek legtöbbször sajnos nem működhetnek így, viszonylag rövid határidővel kijelölnek egy feladatot, egy irányt, és ahhoz kell kapkodva hozzárendelnünk, amit gyorsan össze tudunk állítani. Elvárás, hogy mindez attraktív és progresszív legyen.*

¶ Ez nálunk is hasonló gyökerekhez nyúlt vissza. Osztályvezetőségem első komoly feladata volt 2013-ban, hogy a holokauszt hetvenedik évfordulója alkalmából kiállítás- és katalógustervvel pályázzak a Civil Alaphoz. Az volt a szerencse, hogy a Knebel-gyűjtemény következetes feltárása, kontrollálása évekkorábban elindult. Egyből arra gondoltam, hogy erre, illetve az addig elvégzett családtörténeti kutatásokra építek. A 2014 októberében megnyílt kiállításon 584 fotográfiát mutattunk be, 32 fejezetben. Attól függetlenül, hogy már korábban hozzáláttam az üvegnegatívok feldolgozásához, rengeteg munka várt még rám. Minden egyes fotón szereplő ember azonosítása többnapos procedúrát jelent. Megnézem, ki a megrendelő, összevetem a megrendelőkönyvvel, a negatívon szereplő feliratokkal, ami nem könnyű, mert gyakran elírták a nevet.

Ezután analógiákat keresek, felkutatom a leszármazottakat. Megnézem az elérhető adatbázisokat, például a Yad Vashem honlapján (Shoah Names Database) vagy a különböző családtörténeti digitális oldalakon, ahol akár a fotográfia összehasonlítására is mód nyílhat. Mindig heroikus küzdelem, hosszas kutatás, bizonyítás, amíg addig eljutok, hogy azt mondhatom: igen, ő biztosan az a személy, akire gondolkodom, de így indul el egy-egy ember, család története. Miután tudom, ki szerepel a fényképen, utánanézek a levéltári adatok között, hogy mivel foglalkozott, hol lakott, valamint kinyomozom, hogy túlélte-e a holokausztot, s ennek nyomán felkeresem a túlélőt vagy a leszármazottait, amely azért sem csekély feladat, hisz a világ bármely pontjára szétszóródhattak az egykoron Szombathelyen élt családok tagjai. Így nemcsak fényképeket mutathatok be, hanem minden szereplőhöz külön mikrohistoria kapcsolódhat.

MC: *Mennyi időt vett igénybe ez a munka?*

¶ A folyamat 2013-tól egészen 2016-ig tartott. Az évek folyamán egy speciális társadalmi háló alakult ki körülöttem, és egy idő után már tudtam, kitől lehet kérdezni. Egyre többen voltak azok, akikkel interjú készíthettem, s forrásként vagy informátorként bevonhatóvá váltak a munkába. Ebben a média is sokat segített. Az első kiállításnak nagyon komoly sajtóvisszhangja volt. Ha az országos szintet is megütötte, akkor előfordult, hogy egy távoli városban lakó túlélő jelentkezett a saját történetével. Az intenzív gyűjtési és archiválási munkának köszönhetően a második, azaz az állandó kiállításon, valamint az albumban már 1178 fotográfia szerepel 651 megszemélyesített arccal, negyven téma köré csoportosítva. Egy konferenciára készülve most döbbsentem rá, hogy ezek a mennyiségi mutatók mennyire rendkívüliek. A Prágai Zsidó Múzeum hasonló projektjén belül ugyancsak ismeretlen zsidó emberek fotói alapján indítottak kutatást. Többéves munka után Martin Jelinek történész száz személyt azonosított, amely aztán egy master disszertáció alapját is képezte. A Savaria Múzeumban olyan magas minőségben és mennyiségben álltak rendelkezésre az alapforrások, vizuális dokumentumok, amely alapján nem véletlen, hogy a Szentmől szemben projekt országos és tágabb érdeklődésre is számot tarthatott.

MC: *Az albumot lapozgatva kifejezetten bátor döntésnek érzem, hogy túllépsz a hagyományos tematikai egységeken. Két példa: általában, ha esküvővel foglalkozik egy kiállítás, kitér az emberi élet más fordulópontjaira, a születésre, az átmeneti rítusokra, a halálra. Te bevállaltad, hogy csak a zsidó esküvővel foglalkozol. Amikor a fiatalok életéről írsz, a lányokra helyezed a hangsúlyt, a fiúk háttérbe szorulnak. Miről*

van szó ilyenkor: ennyi anyagod volt, vagy a te személyes kutatói érdeklődésed határozta meg ezt a döntést?

¶ Mindkettő. Természetesen van egyfajta forrásadottság. Ugyanakkor nagyon fontosnak tartom, hogy hangot adjak a saját kutatói kérdésfeltevémnek is. Ez tekinthető bátorságnak is, ám én ezeket maradéktalanul vállalom, mert úgy gondolom, hogy nem csupán számomra, de a közösség emlékezete számára is fontosak ezek az aspektusok.

MC: A több mint hatszáz oldalas album szereplőinek többsége nő. A gender tematika hogy jelenik meg a munkádban? Melyek azok a kiemelt pontok, amelyek ezt a fajta problémafelvetést jelzik?

¶ A Szemtől szemben kiállításban és albumban a legpregnánssabban a holokauszt időszakában mutattam be a nők történetét. A női szenvedéstörténetet vagy nem dokumentálták kellő intenzitással korábban, vagy ugyanúgy kezelték, mint a férfiak által megélt szenvedést. Pedig a nők másként, másról számolnak be. Másként élték meg a gettósítást, ahol a munkaszolgálatban lévő férfiak nélkül néztek szembe a rendkívüli nehézségekkel, másra figyeltek fel a gettóban, máshogy szervezték az életet. Igyekszem bemutatni, hogy a táborban melyek voltak azok a dolgok, amelyeket csak egy nő élt át, ez hogyan jelenik meg a tanúvallomásokban, írásokban, naplókban. A női hang hallatása során kiemelten reflektálok a nők koncentrációs táborokban folytatott túlélési stratégiáira is.

MC: Sok hasonló projekttel szemben itt nem ér véget a helyi zsidó közösség története a holokauszttal.

¶ A történet egészen az 1960-as, hetvenes évekig elnyúlik. Fontosnak tartottam, hogy foglalkozzunk a visszatérőkkel, mi várt rájuk a szocializmus időszakában, mennyire jelenik meg esetükben az elhallgatás, elfojtás, a tulajdonaikkal mi történik, s milyen körülmények közt kezdik újra a magán-, családi, hitközségi és városi közösségi életet, s milyen mértékű lesz például a kivándorlás.

MC: A fénykép egy-egy pillanatot őriz meg az utókor számára. Az általuk hordozott információ azonban mindig töredezett, hiszen csak elvétve marad meg az a kontextus, amelynek köszönhetően a szereplő kamera elé állt, és a fotográfus exponált. Miként tudja egy kurátor ezt a töredékességet és esetlegességet feloldani?

1910-1915
1915-1920
1920-1925
1925-1930
1930-1935
1935-1940
1940-1945
1945-1950
1950-1955
1955-1960
1960-1965
1965-1970
1970-1975
1975-1980
1980-1985
1985-1990
1990-1995
1995-2000
2000-2005
2005-2010
2010-2015
2015-2020
2020-2025
2025-2030
2030-2035
2035-2040
2040-2045
2045-2050
2050-2055
2055-2060
2060-2065
2065-2070
2070-2075
2075-2080
2080-2085
2085-2090
2090-2095
2095-2100

1910-1915
1915-1920
1920-1925
1925-1930
1930-1935
1935-1940
1940-1945
1945-1950
1950-1955
1955-1960
1960-1965
1965-1970
1970-1975
1975-1980
1980-1985
1985-1990
1990-1995
1995-2000
2000-2005
2005-2010
2010-2015
2015-2020
2020-2025
2025-2030
2030-2035
2035-2040
2040-2045
2045-2050
2050-2055
2055-2060
2060-2065
2065-2070
2070-2075
2075-2080
2080-2085
2085-2090
2090-2095
2095-2100

1910-1915
1915-1920
1920-1925
1925-1930
1930-1935
1935-1940
1940-1945
1945-1950
1950-1955
1955-1960
1960-1965
1965-1970
1970-1975
1975-1980
1980-1985
1985-1990
1990-1995
1995-2000
2000-2005
2005-2010
2010-2015
2015-2020
2020-2025
2025-2030
2030-2035
2035-2040
2040-2045
2045-2050
2050-2055
2055-2060
2060-2065
2065-2070
2070-2075
2075-2080
2080-2085
2085-2090
2090-2095
2095-2100

A Szombathelyi Keresztény
Társaság Értékei Alapítvány
által készült. A lapok közül
jelenik Szombathelyi Pál, Wiener
Lily, Karner Sándor, Károlyi Alíz
és László Pál, 1922
1927-28. évi évszámig

A szombathelyi származású
Dara Gelombos (Galamboš Klára)
(1923-2014) hegedűművész
(belső), Új-Zéland, 1954
6/14 cm
fotó: Wimmering & Donaldson Ltd.

Galamboš Klára tanulmányait a Szombathelyi Congr.
Izabella Elemi iskolában, illetve a Szombathelyi
Leánygimnáziumban végezte. Zenei tehetsége korán
megmutatkozott. Szombathelyen Wiener Lily és
Bárdos Alíz zene tanárok képezték, majd 1940-ben
Budapestre költözött, s a Fodor Zeneiskolában foly-
tatta tanulmányait, ahol Radóczy Dezsa volt mestere.
Később Zathuneczy Éde professzornál is vett ma-
guelőadásokat, amelyek nagyon fontosnak bizonyultak
szakmai fejlődése szempontjából.
1944 tavaszán hazatért családjához. Május elején
a szombathelyi genocida költözésnek. Majd júliusban
szülőivel és testvéreivel együtt Auschwitzba deportál-
ták. Mivel 1945-ben hazatért, családjából senkit sem
talált itthon. Új-Zélandra vándorolt, s a nemzeti szim-
fonikusok hegedűosztályának kiemelkedő karrierje jött be.

Háza
1923
fotó

A V
Ann
„Ha
ügy
kán
jezt
mű
lyen
mag
zott
fott
zó k

Zsuzsa és István.

1936-ban a Szent István
ünnepi kultúr estéjén
12x16,5 cm, üvegnyomtatás

fotó: Knebel

„Varasdy né Zsuzsa
élet dédelgetett kedv
szerű művészetét áll
érdeklődésbe Weber nagy
Borsos család és az

¶ Az volt a cél, hogy ezek a töredezett információval rendelkező képek egymást erősítsék, a kiragadott töredékek egyetlen gyűjteménnyé, egy lehetséges világgá forrjanak. Ez az egymásra hatás nagyon fontos volt. Kölcsönhatás, szimbiózis alakult ki, amely feloldotta a fragmentáltságot. Persze nem biztos, hogy száz százaléig sikerült, mert hiányok mindig maradnak. Van egy nagy történeti háttér, amely a közösség keletkezését, a pusztulást és az utána következő időszakot feltárja, ugyanakkor folyamatosan van egyfajta léptékváltás, amikor a mikrotörténetek kerülnek előtérbe, beágyazódva a nagyobb folyamatokba.

MC: Milyen információk hiánya nehezíti a munkát? Beszéltél a gettóról, ahonnan alig-alig maradt fenn fénykép. Melyek azok a kulcsproblémák, amelyek mellé nem tudsz tárgyat rendelni? Mi az, ami hiányzik a gyűjteményből, hogy teljes képet tudj felrajzolni a szombathelyi zsidóság történetéről?

¶ Összességében is nagyon kevés fotó maradt fenn a gettósítás időszakáról, a deportálásról, az erőszakról, a koncentrációs táborokról. Szombathelyen sincs másként. Egy képen azt látjuk, ahogyan a gettó foglyait átterelik a Mayer gépgyárba, hogy megkezdjék bevagónírozásukat, egy másikon egy ortodox zsidó pár esküvőjét a gettóban, illetve még egy portrét őrzünk, amely egy nőt ábrázol sárga csillaggal. Ha csupán ezeken a képeken keresztül igyekeznénk bemutatni a holokausztot, lehetetlen lenne, és torzítanánk a valóságot. Marianne Hirschnek, a Columbia Egyetem professzorának téziseit vallom, aki szerint ezek a fotók nem érthetők meg önmagukban. Az olyan képek felhasználásakor, mint amilyen az a bergen-belseni fotográfia, amelyen a koncentrációs tábor felszabadulása után dózerrel tolják tömegsírba a holttesteket, gyakran megfedkezünk az áldozatok önálló személyiségéről. Hirsch szerint a holokausztfotó fogalmát ki kell tágítani. Azokat a családi képeket, két világháború közti fotókat, amelyek fennmaradtak, ugyanúgy be kell vonni a kutatásba, hiszen az emlékezeti kultúra, ha csak a holokauszt alatt készült fotókkal foglalkozik, torz képet mutat. A Szemtől szemben könyv és a kiállítás fotóanyaga azért fontos, mert ez alapján úgy lehet emlékezni az áldozatokra, ahogyan ők maguk is szerették volna, hogy emlékezzenek majd rájuk, amikor a legjobb ruhájukban elmentek a fotográfushoz. A fényképek egy olyan érzelmileg telített teret hoznak létre, amely tapinthatóvá teszi a holokauszt következtében keletkezett űrt. A vészkorszakhoz szorosan kapcsolódó emléktanyag hiányát talán ezzel lehet pótolni. A zsidó közösség tagjainak elpusztításából fakadó hiányra a kiállítás installációi is reflektálnak.

MC: *Ha végiglapozzuk az albumot, mosolygós embereket látunk. Abban a pillanatban azonban, hogy elkezdjük olvasni a szövegeket, és megismerkedünk az egykor életvidám emberek sorsával, még megrázóbbá válik a történet. A világból elveszett boldogság fájdalmas lenyomatát kapjuk. Mennyire értik ezt az olvasók?*

¶ Az anyag jelentős része műteremben készült, ahol a legjobb pillanatokot igyekezett a fotográfus elkapni. Ez azt eredményezi, hogy mosolygós emberek néznek vissza a fotókról. A vizualitás nem értelmezhető önmagában, a kép és a szöveg szorosan összetartozik, együtt olvasandó. Többször érte olyan kritika a könyvet, hogy ez nem holokausztkötet, hanem egy mosolygós könyv. Ha valaki azonban nem csupán a képeket nézi meg, hanem például Heimler Gabriella fotója mellett elolvassa az alábbi mondatokat: „egy SS-tiszt kerítésdarabot kapott fel, és a lécdarabbal ütötte a kisleányt. A fejét verte. A lány elesett, a fejét elöntötte a vér” – akkor biztosan nem állít ilyet.

MC: *A Szentől szemben projektben többször élsz a vizuális élettörténet-írás fogalmával. Mit értesz pontosan alatta?*

¶ A vizuális élettörténet-írás fogalmát nem hallottam korábban. Volt egy szombathelyi orvos, Berger László, akiről nem sokat tudtam. Az ő unokaöccse az első kiállítás után behozott a múzeumba egy bőröndöt, ami a mindössze harminc évét élt férfi fényképeit tartalmazta kisgyermekkorától a munkaszolgálatig. Előbb tudtam rekonstruálni a fényképek hátoldalára írt dátumokból, helyszínekből, mikor, hol járt és mit csinált, mint hogy minderről írott dokumentumokat láttam volna. Szöveges források nélkül tudtam meg, hogy Bolognában tanult az orvosi egyetemen, láttam a szobáját, értesültem arról, hogy megfordult Ferrarában, kirándult Pompeiibe, Rómába, Pisába. Róla egy önálló fejezet is született a könyvben. Korábban nem fordult elő velem, hogy írott dokumentumok hiányában, a vizualitás mezején rakjak össze egy élettörténetet, ezért bevezettem ezt a fogalmat. Azért is tartottam fontosnak, mert a képek és a fotók a mai napig nem nyerték el azt a jelentőséget a történettudomány forrásai között, mint az írott dokumentumok.

MC: *A Berger Lászlóról szóló fejezetben igazán jól érzékelhető, amit korábban a mikro- és a makrotörténelem viszonyáról mondtál. Bemutatod a szombathelyi zsidó orvosok és gyógyszerészek világát, majd kiemelsz egy szereplőt a következő fejezetben. Ismét a töredezettség feloldásánál vagyunk. Nemrég említetted, hogy a Zsidó Kultúra Házában megvalósult állandó kiállításban installációs elemek segítik ezt a folyamatot, illetve a hiány érzékelését. Hogyan?*

¶ Egy nagy tükörfalat állítottunk fel, amely előtt portrék lógnak. Ha szemben állunk a tükörrel, először csak a portrék hátoldalán látható információkat olvashatjuk el. Azt, hogy kit ábrázolnak a fotográfiák, csak a tükörben pillanthatjuk meg. Úgy helyeztük el őket, hogy a látogató ne láthassa az egész alakot, személyt, mozognia kell, be kell néznie a különböző síkok közé, hogy minél több részletet felfedezzen. Az új muzeológia sokat foglalkozik azzal, hogy a kiállítás legyen párbeszéd, dialógus, ez a tükröződő installáció arra is kísérletet tesz, hogy a látogató egy kicsit önmagára is reflektáljon, ahogyan saját magát megpillantja ebben a kontextusban. Olyan morális kérdések is felvetődnek, amelyekben szükségserű elgondolkodniuk a látogatóknak egy ilyen kiállításban.

MC: *A Savaria Múzeum meghatározó szerepet tölt be Szombathely kulturális életében. Kaptál-e valamilyen visszacsatolást, hogy a munkád hat a városra és az ott élő közösségekre, legyen szó a nőkutatásról vagy épp a holokausztról?*

¶ A híres szombathelyi nők sorozat nagyon sikeres, nagyszerűek a visszajelzések. A Szentől szemben kiállítás is áttörés volt, az emlékezetkultúrában és a város életében egyaránt. Külön eredménynek érzem, hogy a Szombathelyi Zsidó Hitközséggel elindulhatott egy közös munka, amely kölcsönös együttműködésen alapult, és amelynek köszönhetően megvalósulhatott az állandó kiállítás, és kiadhattuk az albumot. A kiállítás azóta is szerves részét képezi a Szombathelyi Zsidó Hitközség életének, az évről évre megrendezésre kerülő holokauszt-megemlékezéseknek, ugyanakkor integrálódott a helyi alsó-, közép- és felsőfokú oktatás kereteibe is.

MC: *Nemzetközi szinten kaptatok visszajelzést? Szeretnétek külföldön is bemutatni a projektet?*

¶ Az állandó kiállításnak mindezzel párhuzamosan egy mobil/vándor változata is elkészült, amely az International Holocaust Remembrance Alliance 2015. november 2-ától 5-éig tartó, a magyarországi vidéki zsidósággal foglalkozó, debreceni plenáris ülésén is bemutatást nyert; e nemzetközi fórumon harmincegy tagállam és tíz megfigyelő ország több mint kétszáz delegáltja vett részt s tekintette meg a Szentől szemben kiállítást. Jelenleg előkészítés alatt van Szombathely testvérvárosába, az izraeli Ramat-Ganba való kiutaztatása, ahol a Vas megyéből elszármazottak aszkaráján kívánják bemutatni 2018 nyarán. Ezenkívül folyamatosan keresem azt a lehetőséget, hogyan lehetne kapcsolódni egy hazai vagy nemzetközi intézményhez, amelynek támogatásával adatbázis formájában elérhetővé,

kutathatóvá tehetjük a feldolgozott anyagot. A CEU és az MTA szervezésében 2017 decemberében *A magyar holokauszt: áldozatiság és emlékezet* címmel rendeztek egy konferenciát, amelyen bemutattam a Szentől szemben projektet, s ezen a fórumon egyértelművé vált számomra: rendkívül fontos, hogy tágabb, nemzetközi kontextusba tudjuk helyezni a kutatást és az elért eredményeket.

MC: *A Knebel-gyűjtemény nemcsak Szombathely zsidó közösségei szempontjából hordoz információkat, hanem a városkép, a divat, a közösségi terek változása tekintetében is kiemelkedő.*

¶ Amikor a Szentől szemben tárlat először megnyílt, Szombathelyen is felvetődött, hogy egy tágabb, várostörténeti kiállítást is rendezzünk majd erre a zseniális képanyagra építve. Ezt az igényt vettük figyelembe, amikor 2017-ben megvalósítottuk a Savaria Múzeum dísztermében a *Fényérzék/Személyes* című időszaki kiállítást, amelynek keretében a városi teret, a divatot, az épületeket, a belső enteriőröket, a különböző szervezetek, egyházak működését, a társasági élet, életmód, kultúra, politika, sport világát mutattuk be 1864-től egészen az 1960-as évek közepéig. Olyan várostörténetet mondtunk el, amely egyúttal fotótörténeti kiállításként is értelmezhető volt. Csaknem kilencven fotográfus munkáiból válogattunk, de a tárlat gerincét itt is a Knebel-gyűjtemény adta. Remélem, a megkezdett munkát a jövőben is folytathatjuk, hiszen gyűjteményeink számos izgalmas és feltáratlan lehetőséget rejtnek még magukban.

KELBERT KRISZTINA (1981) történész, muzeológus, a Savaria Megyei Hatókörű Városi Múzeum Történettudományi osztályának vezetője, az ELTE Történelemtudományi Doktori Iskola Gazdaság- és Társadalomtörténet Doktori Programjának doktorandusza. Könyvei: *Szentől szemben. Képek a szombathelyi zsidóság történetéből*/*Eye to Eye With the History of Szombathely's Jewish Community* (Szombathely, Yellow Design, 2016). A *Híres szombathelyi nők* könyvsorozatban – 2013 és 2017 között – hat kötete látott napvilágot. Kutatási területe: a 19–20. századi társadalomtörténet, nőegyesületek története, fotográfia-történet, a szombathelyi zsidóság története. Doktori disszertációját az 1870 és 1947 között fennálló szombathelyi nőegyesületek működéséről és azok társadalomtörténeti háttéréről írja, amely témában tizenkét tanulmánya jelent meg ez idáig magyar, illetve német nyelven. Jelentős kiállításai: *Híres szombathelyi nők*; *Szentől szemben. Képek a szombathelyi zsidóság történetéből*; *Fényérzék/Személyes*.

